

Kultura vyjadřování a metapragmatické jevy ve specifických komunikátech

Milada Hirschová, Katedra českého jazyka PedF UK, Praha

Abstract

In part 1, the paper deals with the different status of metalanguage (where language / its structure is the object referred to) compared to metapragmatics (referring to the ways and forms of the use of language). Metapragmatics is originally anchored in reflexive awareness on the part of lay users concerning their use of language; theoretical metapragmatics emerged only in later development stages of linguistic pragmatics. In part 2, the paper presents three different views of language use cultivation two of which are based on speakers' metapragmatic awareness. In part 3, analysis aimed at metapragmatic phenomena in a specimen of public communication is shown.

Klíčová slova: metajazyk, metapragmatika, metapragmatické povědomí, kultura vyjadřování, komunikační strategie

Key words: metalanguage, metapragmatics, metapragmatic awareness, cultivation of language, communication strategy

0.Osnova

0.1 V tomto příspěvku na počátku ujasníme naši pozici, pokud jde o teoretické chápání a/metapragmatických jevů, b/ kultury vyjadřování. Zaměříme se na komunikační praktiky, které ve veřejných projevech metapragmaticky reflektují komunikační jevy jako reakce na projevy jiných mluvčích, dále v rámci sebemonitorování, a to s cílem komunikační úspěšnosti. Vycházíme ze skutečnosti, že dosažení komunikační úspěšnosti je zejména ve veřejných projevech spojeno se snahou o udržení nebo posílení vlastní pozice v jazykové i společenské komunitě, v níž se mluvčí pohybuje. Naše teoretická východiska průběžně dokládáme příklady.

1. Metajazyk vs. metapragmatika

1.1 Metajazyk se od Hjelmslevových Prolegomen (zde podle 1972, s. 119-130) a od Jakobsonem na počátku 50. let definované metajazykové funkce (zde podle Jakobson, 1971, s. 554–567) chápe a prezentuje jako soubor prostředků užívaných k analýze a popisu přirozeného jazyka (jazyka – objektu). Metajazyk vzniká směrem „shora dolů“, je uměle

vytvářen a v rámci jednotlivých lingvistických teorií přetvářen a doplňován (viz nutnost existence různých slovníků lingvistických pojmů/termínů; k meta-terminologii také Mareš, 1983). Pro účely výuky gramatiky ve školách různých stupňů rovněž vzniká specifická (zjednodušující) verze metajazyka (tzv. školská terminologie). Charakteristické ve všech případech je, že metajazyk si musí uživatelé cíleně osvojovat, resp. toto osvojování je opět řízeno „shora“. Osvojit si metajazyk je možné až po získání gramatické/jazykové kompetence. Pro vlastní jazykovou i komunikační praxi běžných uživatelů není metajazyk nutný.

Posuzování „kompetentnosti“ (kvality) ovládnutí metajazyka je věcí expertů, závisí na tom, v jakém teoretickém systému analýzy jazyka se pohybujeme, posuzuje se míra shody s vytvořenou teorií. Metapragmatika se naopak věnuje reflexi užívání jazyka, a to jak užívání kompetentního (úspěšného), tak i nekompetentního (a v důsledku nekompetentnosti neúspěšného). Metapragmatická vyjádření (pojmenování a hodnocení) jsou primárně laická, jsou součástí běžné slovní zásoby, resp. frazeologie, vznikají „zdola nahoru“ a k uživatelům se dostávají jako součást jejich komunikační kompetence v průběhu a proměnách jejího osvojování (které probíhá celoživotně). Metapragmatická vyjádření tedy nepředstavují „jazyk o jazyce“, protože objektem zde není jazyk, nýbrž jeho užívání; zaměřují se na úspěšnost a na vhodnost užití jazyka. Úspěšnost je ověřitelná perlokučnými efekty a proměnami pozic a vzájemných vztahů mluvčích. Hodnocení míry vhodnosti v laických metapragmatických reflexích závisí na komunikačních konvencích akceptovaných v adresátské, resp. v neadresátské/vnímatelské skupině (hodnocení mohou být protichůdná). Jde o nejrůznější využití sloves mluvení vytvářející popisy typu „mluví jako“: *mluví jako kniha X plete páté přes deváté, mluví z cesty/zcestně; mluví, jako když másla ukrajuje; vrká, křičí, šeptá, mumlá X štěká, syčí, koktá; má řeči jako bába na trhu, hučí do nás už hodinu, mluví jako kolovrátek X leze to z něj jako z chlupaté deky*. Patří sem samozřejmě i tzv. ilokuční slovesa reflektující ilokuční funkci promluvy: *konstatoval, ujistil, popřel, odmítl, požádal, poprosil, nabídl, vyzval* atp. (srov. <https://www.czechency.org/slovník/VERBUM DICENDI>; resp. také Šoltys, 1983; Šoltys ovšem mluví o metajazykové informaci). Metapragmatické reflexe spojující užití jazyka s širším hodnocením i neřečového jednání popisují a hodnotí, že někdo byl *přímý, upřímný, laskavý, vřelý, srdečný, příkrý, arogantní, necitlivý, netaktní, otravný, odměřený, drzý, hrubý, vzteklý, namyšlený, vlezlý, neslušný, sprostý, neuctivý, nechutný* apod. Teoretické zpracování, tedy zasazení metapragmatických jevů do teorie a jejich klasifikace je sekundární, objevilo se až v rozvinuté fázi lingvistické pragmatiky. Mluvčí samozřejmě může metapragmaticky hodnotit i sám sebe: *to jsem neřekl/a přesně; tak jsem to nemyslel/a* (reakce na zjevný perlokuční efekt u komunikačního partnera); *abych to zkrátil/a, shrnul/a* apod.

Vnitřní zpracování probíhající i již uskutečněné komunikace (vlastní zpětná vazba) probíhá u mluvčích intuitivně a permanentně; pokud ovšem není k dispozici její verbalizace, nejsou tyto reflexe/monitorování předmětem pragmalingvistiky.

1.2 Teoretický přístup k metapragmatickým jevům

Metapragmatickou povahu mají samozřejmě již dávné rétorické zásady a figury, historické exkursy zde však podnikat nebudeme. Reflexe užívání jazyka a konvencí, kterými se řídí, se objevují už pracích, které se v pragmalingvistické literatuře považují za základní, např. v Leechových *Principles of pragmatics* (1983). Termín *metapragmatika* se v nich sice neobjevuje, avšak jeho tzv. zdvořilostní princip (s. 16, 79-103) je v podstatě reakcí na užívání jazyka, protože jednak zdůvodňuje, které způsoby komunikování jsou pro mluvčího efektivnější, a tudíž výhodnější, vedoucí k naplnění jeho komunikačních cílů, jednak objasňuje funkce záměrného porušování tohoto principu (škádlení, žertování).

Metapragmatickou povahu mají také analýzy ironie (ibid. s. 82 ad.; Nekula 1991; bohatá literatura viz <https://www.czechency.org/slovník/IRONIE>). Přímo o metapragmatice jako o reflexi užívání jazyka hovoří Lucy (1992); např. u reprodukováných a opakovaných vyprávění považuje za metapragmatický i jejich obsah, nejen formu předání, protože s i s obsahem vyprávějíci obvykle více či méně manipuluje (vytváří různé verze). Jako užití, popř. zneužití úzu při různých formách žertování nebo nekooperativnosti charakterizuje metapragmatiku Mey (1993). Velmi široké je pojetí metapragmatiky u Verschuerena (1999, 2000). Zásadní důležitost má u něj pojem *metapragmatické povědomí (awareness)* - už samo povědomí o tom, že užívání jazyka může být předmětem jiných výpovědí, že může najít svůj výraz v jistých specializovaných prostředcích, má podle jeho názoru metapragmatickou povahu. Monitorování promluv komunikačních partnerů a sebemonitorování mluvčích probíhá neustále a permanentní reflektování ovlivňuje výběr vyjadřovacích prostředků (některé z nich jsou svými uživateli preferovány). Verschueren zdůrazňuje také vztah metapragmatických prostředků k analýze diskursu – obvyklé způsoby myšlení a mluvení o jazyce a o užívání jazyka, které jsou v určité komunitě zavedené, nezpochybnované, se stávají základem jazykové ideologie, tedy chápání jazyka jakožto součásti identity jedince v jisté komunitě; zde se pak objevuje termín *metadiskurs*. (Tento pohled by jistě byl adekvátní např. pokud jde o vztah českých i jiných uživatelů k češtině v období národního obrození.) V tomto pojetí ovšem téměř mizí zavedené chápání lingvistické pragmatiky, protože ta, snad s výjimkou otázek reference, téměř celá dostává meta-charakter. Ztotožnění metapragmatiky a

metakomunikace, tj. jakéhokoli reprodukování a komentování cizí i vlastní výpovědi se objevuje i u Watzlawicka et al. (1967, česky 1999), což ovšem není práce lingvistická (jde o využití komunikačních faktorů v psychoterapii). Při takto širokém pohledu se však stírá hranice mezi metapragmatickými fakty a pragmalingvistickým zkoumáním jazyka vůbec.

1.3 Specifickou pozici má metapragmatika v teorii zdvořilosti, srov. Watts, 2003; Culpeper, 2011, Leech, 2014, resp. velmi početné další práce). Reflexe řečového jednání mluvčích ze strany komunikačních partnerů se považuje za důležitý zdroj informací o tom, jaké významové nuance mohou mít promluvy považované v tom kterém jazyce (laicky) za ne/zdvořilé nebo ne/patříčné, zejména co se týká vyjadřovacích prostředků. Hodnocení laiků (i když se od teoretického zpracování ne/zdvořilosti odlišuje) slouží také k porovnávání komunikačních konvencí v jednotlivých jazykových komunitách. V teorii zdvořilosti se objevil důležitý pojem/termín *politic behaviour/talk* (Watts, 2003, 129-141; souvisí s *policy* = zásady, pravidla, řád). Jde o kánon/normu mluvení a řečového chování/jednání, které je v dané interakci chápáno jako přijatelné a vhodné. Při *politic talk* určité ustálené formule (*promiňte; pardon; omlouvám se, že vás přerušuji; děkuji*) a určitá vyjádření (*mohl/a byste; ne/můžete* (něco udělat); *řekl/a byste nám* apod.) procházejí v rozhovoru bez povšimnutí, protože jde o „procedurální“, ritualizované výrazy, které jsou v dané interakci očekávatelné, jsou součástí ustálených diskursových formátů. Jazykové chování, které je vzhledem k omezením platným v dané sociální interakci vnímáno jako patříčné, vhodné, a tudíž nevybočující z norem, se označuje jako *politic behaviour*. Toto jazykové/komunikační chování Watts popisuje jako sociokulturně determinované chování zaměřené na vytváření nebo udržování rovnováhy ve vzájemných vztazích jedinců dané sociální skupiny. Naproti tomu výpovědi, které z očekávané komunikace vybočují (jsou salientní), jsou hodnoceny jako zdvořilé, nebo nezdvořilé v závislosti na tom, zda směřují k pozitivnímu, nebo k negativnímu pólu spektra ne/zdvořilosti. Rozdíly, které se při vnímání ne/zdvořilosti u komunikantů objevují, mohou být zakotveny už ve slovní zásobě jazyka, a ovlivňovat uživatele už při jejím osvojování. Např. *soudit* (oproti *posuzovat*) obsahuje inherentní příznak negativního vztahu vůči posuzovanému (obsahu i jeho tvůrci). Pojmenování *ironie* a *sarkasmus* mají v češtině obě negativní konotace - kdo *mluví ironicky* nebo *sarkasticky*, je pro hodnotícího automaticky nezdvořilý vůči primárnímu adresátovi, resp. jako *ironie* je laicky hodnoceno jakékoli užití v posunutém významu, který nemusí být adresátem ihned pochopen. (Humorný aspekt ironie nebývá laicky brán v úvahu vůbec.)V češtině neexistuje jednoslovný

ekvivalent angl. slovesa *patronize*; překlad „mluvit/chovat se povýšeně / s urážlivou shovívavostí“ rovněž automaticky obsahuje negativní hodnocení.

1. 4 Zásadní důležitost vždy má konstelace rolí v dané skupině komunikantů a vztahy mezi nimi. K těmto pojmům se vrátíme v části 2. Metapragmatickou povahu má i akcentování a využívání role kontextu (Auer, 2009), i když se jako metapragmatické neoznačuje. Jde o to, že jedna a táž výpověď může nabýt různého významu (meaning) na straně produktora a na straně adresáta podle toho, do jakého, nejen aktuálního, ale i minulého kontextu je komunikant zasazena, a to jak spontánně, tak i záměrně. Různé kontexty mohou při hodnocení komunikační výměny fungovat paralelně, příznakové je ovšem právě využívání kontextualizace produktorem – jestliže produktor vědomě zasadí odkaz na určitou (aktuálním účastníkům známou) dříve uskutečněnou komunikační výměnu do nového kontextu, usiluje tím pravděpodobně jak o změnu v hodnocení této dřívější komunikace, tak i o ovlivnění komunikace probíhající, protože do kontextu této probíhající komunikace předchozí komunikát vtahuje a tím stávající komunikaci mění (viz níže 3.1).

2. Přístupy ke kulturnosti vyjadřování

2.1 Z hlediska české lingvistické tradice, tedy studií na toto téma, vidíme základní přístupy tři: První nazveme kultivační (regulační), opírající se o normu zachycenou pravidly, prosazující kulturu vyjadřování/úzu definovanou jako funkční standard. Tento přístup má svůj původ v pracích PLK (Havránek – Weingart, 1932) a do značné míry se udržuje do dnešní doby, jde o (v českých podmínkách) nejčastější chápání pojmů/termínů *jazyková kultura* a *kultura vyjadřování*. Výčet relevantních prací zde není možný, k vývoji konceptu uvedme jen např. Jedlička, 1974; Jelínek, 1995; Grepl, 1995; mnohé další příspěvky z konference 1993/1995; Starý, 1995; z poslední doby diskuse o ne/intervencích (Cvrček, 2008, 2012; Beneš – Prošek, 2011; Homoláč – Mrázková, 2011). Současnou podobu tohoto přístupu prezentují i některé příspěvky v tomto sborníku (xxx).

2.2 Druhý přístup zde pracovně označíme jako vhodnostní, opírající se o komunikační a interakční konvence vázané na komunikační situaci, vycházející z toho, jak komunikant situaci, v níž se ocitl, posoudí. (K *vhodnosti* (appropriateness) srov. Hirschová, 2009.) Na vhodnost, přiměřenost, přesnost, pozitivní nebo negativní hodnocení probíhající komunikace jsou explicitně zaměřeny postojové komentáře mluvčího, v čes. tradici převážně řazené k tzv. postojové modalitě, srov. heslo https://www.czechency.org/slovník/POSTOJ_MLUVČÍHO, fakticky jde o komentáře metapragmatické. U komunikačních situací se „vhodnostní“ přístup

opírá především o dvojice rysů „projevy soukromé vs. veřejné, formální vs. neformální“, srov. Čmejková – Hoffmannová, 2011, zejm. s. 61-78. Zde je zřejmé, že posoudí-li produktor (zejména ten, jehož pozice je v dané konstelaci silná) situaci jako takovou, v níž by dodržování normy a prvoplánově kultivované vyjadřování mohlo být komunikačními partnery, resp. (u veřejných projevů) cílovou skupinou adresátů hodnoceno jako zbytečně formální, odtažitě, nebo dokonce povýšené, zvolí vyjadřování méně noremní, s rysy např. familiérnosti vůči ostatním komunikantům, nebo dokonce podbízivě nedbalé, téměř pokleslé (zpravidla se snahou o žertování). Naopak v situacích, kdy produktor dojde k názoru, že pro udržení nebo posílení jeho pozice je vhodné, aby se vyjadřoval zcela noremně, uchyluje se k (ze svého hlediska) vysokému standardu. Např. zástupce firmy půjčující turistům elektrické koloběžky reagoval v TV zprávách na stížnost, že zákazníci jeho firmy ohrožují koloběžkami chodce, takto: *My budeme určitě pracovat na tom, abychom nějakým způsobem edukovali naši uživatelskou bázi.* (www.stream.cz/vecerni-zpravy/10028391, 15.10. 2018, min. 26:33) Zde je zřejmé, že mluvčí nejen monitoruje svou vlastní probíhající promluvu, ale považuje za vhodné uvést i kontext promluv budoucích. Charakteristické je zde užití slovesa *edukovat*, které se v poslední době rozšířilo z odborné terminologie jako náhrada sloves *školit* nebo *poučovat*, která zřejmě získala negativní konotace, do projevů na nejrůznějších profesních školeních a instruktážích. Stejného typu (posun do vyšší roviny normy) je označení *zákazníků* jako *uživatelské báze* (toto označení navíc zamlžuje komerční aspekt celé záležitosti). Komunikační a interakční konvence mohou tedy být v tomto přístupu jak dodržovány, tak i porušovány a zvolený přístup k užívání jazykových prostředků se stává součástí produktorovy komunikační strategie.

2. 3 Třetí přístup ke „kultivaci“ vyjadřování označujeme (opět pracovně) za akční/účelový. Nejsilnějším faktorem, který se zde projevuje, je orientace produktora na úspěšnost v komunikační interakci, tj. na dosažení zamýšleného perlokučního efektu. Zpravidla jde o situace, kdy produktor má dominující pozici, své dominance využívá a hodlá ji posilovat. Zatímco kultivační a vhodnostní přístup se mohou uplatňovat paralelně, účelový přístup nejčastěji jde proti nim oběma, tj. kombinuje užití prostředků noremních s nenoremními a s prostředky zjevně namířenými proti konvenčním očekáváním. Vzhledem k faktoru orientace na úspěšnost může být v určitých komunikačních situacích zjevně/prvoplánově „nevhodné“ (nekultivované) vyjadřování úspěšnější, z hlediska produktorem zamýšleného perlokučního efektu vhodnější i výhodnější, protože mj. využívá momentu překvapení. Objevuje se nerespektování normy, zejména však nerespektování interakčních konvencí (snižování pozice

komunikačního partnera), nekorektní slovník a verbální agrese. (Agresivní komunikace nemusí nutně obsahovat vulgarismy, tj. být hrubá, jejím hlavním rysem je otevřené nebrání ohledů na komunikačního partnera/partnery, popř. snižování jeho pozice, a prosazování vlastní agendy. V interpersonální komunikaci může jít o vliv prostředí, v němž je jistá, i když třeba jen předstíraná agresivita, projevovaná právě hrubostí/vulgaritou běžná, resp. očekávaná, a komunikanti se tomuto očekávání přizpůsobují (viz např. komunikaci ve skupinách teenagerů). Ve veřejných projevech může jít o součást pózy, role, kterou si pro sebe jistý produktor vybral a o níž soudí, že prospívá jeho pozici/popularitě u jeho podporovatelů, nemusí tedy vždy jít o komunikaci konfrontační (např. debaty politiků v televizních pořadech), pro niž je jinak agresivita typická. Metapragmatické povědomí je nějakým způsobem přítomno v každé jazykové interakci, avšak v projevech, v nichž je akcentován jak vhodnostní, tak účelový přístup ke kultuře vyjadřování, se metapragmatické povědomí stává základem komunikační strategie, v níž někteří mluvčí orientují svoje vyjadřování ke kultivaci s negativním znaménkem.

3. Metapragmatické jevy ve veřejné komunikaci

3.1 Následující ukázka je (nefonetickým) prepisem části živého interview prezidenta Miloše Zemana pro Český rozhlas 15.10. 2018 (celá nahrávka dostupná např. na YouTube):

(1) Miloš ZEMAN, prezident ČR: *No, a já se dneska rozdávám, takže vám ještě řeknu jednu trojici. Ta trojice je spojena tím, že všichni bojovali nebo bojují proti ekonomickým... My jsme spolu dělali tu Pussy Riot? Dělali, že?*

(2) Jan POKORNÝ, moderátor: *Jestli myslíte ty Hovory z Lán, kde jste použil několika vulgarismů, tak no. To jsme byli my.*

(3) MZ: *Ano. Ano. Takže já mám hrozně rád, když mohu provokovat. Takže proti ekonomickým zm*dům. Doufám, že to vystřihnete.*

(4) JP: *To nejde vystřihnout, protože je to přímý přenos, pane prezidente. Posluchačům se za vulgarismus omlouvám.*

(5) MZ: *Aha. Čímž mám na mysli, čímž mám na mysli ekonomické zm*dy.*

(6) JP: *Pane prezidente, nepoužívejte vulgární slova, prosím.*

(7) MZ: *Počkejte, ne.*

(8) JP: *Ano.*

(9) MZ: *Zaprvé je používá i pan poslanec Pirátů, jak jste si zajisté povšiml.*

(10) JP: *Nikoli v rozhovoru pro nás.*

3.2 Z metapragmatického hlediska je v ukázce nápadný odkaz na časově předcházející interview (1), provedený navíc profesním slangovým výrazem a inkluzivní 1. os.pl. (*dělali*

jsme tu Pussy Riot), které do kontextualizace vtahují moderátora („vy jste moderoval interview, ve kterém jsem vulgárně hovořil mj. o této ruské punkové formaci“). Uvedená kontextualizace napovídá moderátorovi i posluchačům, že mluvčí MZ se chystá formu řečového jednání, ke kterému se uchýlil tehdy, zopakovat. Sám svoji repliku dopředu charakterizuje jako provokaci (3) a ironicky doporučuje, aby byl veřejnoprávním médiem cenzurován (poslední souvětí v rep. (3)). Námitky moderátora (4) i jeho protest (6) odmítá (7) a odkazuje na řečový projev zástupce politického směru, který mu není blízký a který se sám prezentuje jako nekonformní (9). Důvody, proč MZ ve veřejné komunikaci určité osoby otevřeně dehonestuje opakovaným vulgarismem, souvisejí s dobovým politickým děním v České republice. Zásadní je, že podle již dříve projevených názorů MZ tyto osoby poškodily „obyčejné lidi“, které si on sám proklamativně přivlastňuje jako své voliče. To, že svoje řečové jednání předem označuje jako provokaci, zároveň ukazuje, že kromě „obyčejných lidí“ (kterým by podle stereotypizovaného názoru měla vulgární hrubost vyhovovat jako přímost, upřímnost apod.) je jeho řečové jednání simultánně zaměřeno také na skupinu právě opačnou, které podobné vyjadřování předpokládaně vadí a kterou uráží, což je produktorovým cílem. Na stejnou skupinu je zaměřeno i ironické vyjádření o předpokládané cenzuře. MZ ve svém vyjadřování záměrně kombinuje prostředky příznakově noremní (tvar *mohu*), lexikální prostředky až knižní (*čímž, zajisté, povšiml*), aby dal vulgarismu více vyniknout. Snahu moderátora zabránit mu v opakování komunikační situace, kterou prezident záměrně vytvořil a která tehdy způsobila skandál (interview v sérii *Hovory z Lán* 2. 11. 2014), ze své mocenské pozice odmítá – (7): *počkejte, ne*. Vědomě tedy pracuje se strategií směřování k nekultivovanosti a s efektem provokace. Protože sám na provokaci předem upozorňuje, lze hovořit o meta-provokaci. Moderátorova omluva v repl. (4) funkci a účinek skutečné omluvy mít nemůže (moderátor nebyl v pozici, kdy by mohl plánované provokaci zabránit); v tomto případě jde jen o odkaz na to, že je si vědom své profesionální povinnosti udržovat v dané komunikační situaci *politic talk*. Úryvek potvrzuje, že metapragmatické jevy jsou pro zkušené mluvčí důležitým prvkem komunikační strategie a že jejich využití ve veřejném prostoru se stává významnou složkou dobového společenského diskursu.

4. Závěr

Přístup ke kultuře vyjadřování z hlediska metapragmatického se pokusil ukázat, že utváření formy vyjadřování ve veřejném prostoru se může vědomě pohybovat na ose od pólu zcela noremního (tradičně „kulturního“) až k pólu zcela opačnému. Využití posunů na této ose je znakem vysoké komunikační kompetence, která produktorovi umožňuje adresáty i vnímateli

manipulovat, především ovšem s cílem posílení vlastní pozice. Naznačené tři přístupy ke kultuře vyjadřování směřují k tomu, že pojem/termín *jazyková kultura* může být chápán širěji, a to jako kultivace, tj. pěstování jistých komunikačních strategií, nikoli ovšem vždy se záměrem dosáhnout úrovně vyjádření, která by byla pozitivně hodnotitelná z tradičního hlediska, ale pouze s ohledem na vlastní zájmy produktora.

Literatura:

AUER, P. (2009): Context and Contextualization. In: J. Verschueren and J.-O. Östman (eds.) *Key notions for pragmatics*, s. 86-101. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company

BENEŠ, M. – PROŠEK, M. (2011): Ke koncepci minimální intervence. *SaS* 72/1, s. 39-55.

CULPEPER, J. (2011): *Impoliteness*. Cambridge – New York – Melbourne: CUP

CVRČEK, V. (2008): Koncept minimální intervence. *SaS* 69/4, s. 284-292.

CVRČEK, V. (2012): *Conditio sine qua non*: východiska a možnosti při hledání konsenzu o jazykové regulaci. *SaS* 73/2, s. 103-134.

ČMEJRKOVÁ, S. – HOFFMANNOVÁ, J. (eds.) (2011): *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí*. Praha: Academia

GREPL, M. (1995): K aktuálním otázkám jazykové kultury. In: J. JANČÁKOVÁ – M. KOMÁREK – O. ULIČNÝ, (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: DeskTop Publishing FF UK, s. 80-83.

HAVRÁNEK, B. – WEINGART, M., eds. (1932): *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich

HIRSCHOVÁ, M. (2009): Vhodnost (appropriateness) jako pragmatická kategorie. In: Uličný, O. (ed.): *Eurolingua & Eurolitteraria 2009*. Liberec: TUL, 2009, s. 9-15.

HJLELMSLEV, L. (1943, 1953, 1972): *O základech teorie jazyka*. Praha: Academia

HOMOLÁČ, J. – MRÁZKOVÁ, K. (2011): Jazyková regulace jako věc dohody. *SaS* 72/3, s. 196-222.

JAKOBSON, R. (1971): Results of a Joint Conference of Anthropologists and Linguists. In Jakobson, R., *Selected Writings* 2, 554–567. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton.

JANČÁKOVÁ, J. – KOMÁREK, M. – ULIČNÝ, O., eds. (1995): *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: DeskTop Publishing FF UK.

JEDLIČKA, A. (1974): *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova

JELÍNEK, M. (1995): Kultura jazyka a kultura řeči. In: J. JANČÁKOVÁ – M. KOMÁREK – O. ULIČNÝ, (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: DeskTop Publishing FF UK, s. 31-40.

LEECH, G. (1983): *Principles of Pragmatics*. London and New York: Longman

LEECH, G. (2014): *The Pragmatics of Politeness*. Oxford – New York: OUP

LUCY, J. A. (1992). *Reflexive Language: Reported Speech and Metapragmatics*. Cambridge: CUP

MAREŠ, P. (1983): Metajazyk, metařeč, metatext. *SaS* 44/2, s. 123-131.

MEY, J.L. (1993): *Pragmatics*. Oxford & Cambridge: Blackwell

STARÝ, Z. (1995): *Ve jménu funkce a intervence*. Praha: Karolinum

ŠOLTYS, O. (1983): *Verba dicendi a metajazyková informace*. Praha: UJČ ČSAV

VERSCHUEREN, J. (1999): *Understanding Pragmatics*. London: Arnold

VERSCHUEREN, J. (2000): Notes on the Role of Metapragmatic Awareness in Language Use. *Pragmatics*, Vol. 10, No. 4, s. 439-456.

WATTS, R. J. (2003): *Politeness*. Cambridge: CUP

WATZLAVICK, P. – BAVELAS(ová) J. – JACKSON, D. (1999): *Pragmatika lidské komunikace*. Hradec Králové: Konfrontace

Doc. PhDr. Milada Hirschová, DSc., Katedra českého jazyka Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy. Specializace: lingvistická pragmatika, syntax současné češtiny.
Kontakt: Katedra českého jazyka PedF UK, M.D. Rettigové 4, 116 39 Praha 1, e-mail: milada.hirschova@pedf.cuni.cz
